

Доўнар, Т. І. Зараджэнне айчыннай гісторыка-прававой навукі і яе развіццё ў Беларускай дзяржаўным універсітэце / Т.І. Доўнар // Веснік БДУ. Серыя 3. Права, 2010, № 3. – С. 3–9.

ЗАРАДЖЭННЕ АЙЧЫННАЙ ГІСТОРЫКА-ПРАВАВОЙ НАВУКІ І ЯЕ РАЗВІЦЦЁ Ў БЕЛАРУСКІМ ДЗЯРЖАЎНЫМ УНІВЕРСІТЭЦЕ

Доўнар Т.І.

Taisa I. Dovnar

Зарождение отечественной историко- правовой науки и ее развитие Белорусском государственном университете

В статье рассматриваются вопросы становления и развития историко-правовой науки Беларуси, начиная с начала ее зарождения в древности до современного периода. Обращается внимание на особенностях развития науки в БГУ.

ЗАРАДЖЭННЕ АЙЧЫННАЙ ГІСТОРЫКА-ПРАВАВОЙ НАВУКІ І ЯЕ РАЗВІЦЦЁ Ў БЕЛАРУСКІМ ДЗЯРЖАЎНЫМ УНІВЕРСІТЭЦЕ

Доўнар Т.І.

Юрыдычная навукa Беларусі і яе гісторыя маюць глыбокія карані. Вытокі яе знаходзяцца ў далёкай старажытнасці, калі з узнікненнем дзяржаў і пісьменства на тэрыторыі Беларусі з'явілася і патрэба ў асобнай групе людзей – захавальнікаў і тлумачальнікаў звычаяў. Нягледзячы на недахоп звестак аб гэтым перыядзе, беларуская мінуўшчына ведае значную колькасць славуных гістарычных постацяў – дзяржаўных дзеячоў, асветнікаў і мысліцеляў, якія займаліся пытаннямі ўдасканалення дзяржаўна-прававога развіцця. Напрыклад, з глыбін стагоддзяў зоркай першай велічыні з'яе імя Ефрасінні Полацкай – знакамітага рэлігійнага і дзяржаўнага дзеяча, справядлівага судзі ў спрэчных пытаннях. Яна засноўвала манастыры, пісала для іх статуты, стварала пры манастырах школы, дзе вывучаліся не толькі асновы хрысціянскай рэлігіі, але розныя навукі (медыцыну, замежныя мовы, гісторыю і інш.). Менавіта асаблівасцю гэтых школ было тое, што па ўказанню Ефрасінні шмат увагі ў іх надавалася гістарычным ведам, прычым вывучалася не толькі гісторыя Полацкай зямлі і дынастыі Рогвалодавічаў, але ўся сусветная гісторыя. Галоўнай жа мэтай вывучэння гісторыі выступала задача пашырэнне ідэі хрысціянскага мірнага суіснавання людзей, народаў і дзяржаў.

Пазней, калі беларускія землі сталі палітыка-эканамічным цэнтрам буйной феадальнай дзяржавы – Вялікага княства Літоўскага, у сувязі з грамадскай патрэбай тэрэтычнага асэнсавання новых з'яў і працэсаў праяўляецца тэндэнцыя фарміравання кола палітычных дзеячоў і мысліцеляў новага ўзроўня (Францыск Скарына, Міхалан Літвін, Сымон Будны, Андрэй Волан, Мікалай Радзівіл Чорны, Астафій Валовіч, Леў Сапега і інш.). якія на падставе папярэдніх сусветных навуковых напрацовак даследавалі дзяржаўныя і прававыя праблемы і ўносілі практычныя прапановы па ўдасканаленню грамадскіх адносін і заканадаўства. Важным было тое, што вучоныя імкнуліся аб'яднаць прававую тэорыю з практыкай, што знайшло практычную рэалізацыю пры ўдасканаленні папярэдняга заканадаўства і стварэнні першых у Еўропе зводаў законаў, напісаных на беларускай мове, заснаваных на мясцовым праве і традыцыях народа - статутаў 1529, 1566, 1588 гг. У сувязі з

неабходнасцю набыцця юрыдычных ведаў актыўна развіваецца кнігадрукаванне (па некаторых звестках у XVI ст. было выдадзена 16 юрыдычных кніг), а патрэба ў прафесійных юрыстах (суддзях, адвакатах і інш.) - рэалізоўваецца праз падрыхтоўку іх не толькі ў заходнееўрапейскіх універсітэтах, але і ўласных навучальных установах. Так, права вывучалася ў Светаянскай школе грамадзянскага права у Вільні (1566 г.), кальвінісцкіх і арыянскіх школах у Слуцку, Іўе, Койданаве, Лоску, Нясвіжы, Навагрудку і інш. гарадах, а таксама ў прыватных школах (палестрах). У найстарэйшай вышэйшай навучальнай ўстанове Беларусі – Віленскім універсітэце (заснаваны ў Вялікім княстве Літоўскім у 1570 г. езуітамі як калегіум) быў адчынены у 1641 г. юрыдычны факультэт. У 1578 г. кароль Стэфан Баторый выдаў прывілей (зацверджаны 30.10.1579 г. булай папы Грыгорыя XIII), на падставе якога калегіум быў пераўтвораны ў акадэмію, што давала права прысвойваць вучоныя ступені (паводле некаторых падлікаў з 1583 па 1781 гады выпускнікам было прысвоена 149 навуковых ступеняў па праву). Акадэмія мела філасофскі і тэалагічны факультэты, дзе вывучалася беларуская мова і кананічнае права, у ёй дзейнічалі дзве кафедры кананічнага права і дзве грамадзянскага права. Першым рэктарам акадэміі стаў ідэлаг Контррэфармацыі, знакаміты мысліцель П.Скарга. Сярод найбольш вядомых выпускнікоў акадэміі – знакамітыя мысліцелі М.Сматрыцкі, С.Полацкі, К.Сарбеўскі, А. Каяловіч, А.Алізароўскі і інш. У сувязі са спыненнем дзейнасці ордэна езуітаў акадэмія перайшла пад апеку Адукацыйнай камісіі Рэчы Паспалітай, якая пераўтварыла яе ў вышэйшую навучальную ўстанову новага тыпу. З 1781 г. яна пачала называцца Галоўная школа Вялікага княства Літоўскага.

Значныя падставы для развіцця юрыдычнай навукі на Беларусі зрабілі апублікаваныя ў XVIII ст. з дапамогай Адукацыйнай камісіі (амаль што першым ў Еўропе міністэрствам адукацыі, у склад якога ўваходзілі такія знакамітыя вучоныя і палітычныя дзеячы як І.Храбтовіч, М.Пачабут, Г.Калантай, Я. Снядэцкі) акадэмічныя акты з каментарыямі і заўвагамі да іх: храналагічны збор законаў Вялікага княства Літоўскага і Польшчы ў васьмі тамах—«Валюміна легум» (1732—1782), збор дакументаў па міжнароднаму праву ў трох тамах, выдадзены М. Догелем у 1758—64; збор норм ваенна-крымінальнага права — «Артыкулы ваенныя» (Нясвіж, 1754), а таксама кнігі розных навукоўцаў (Т. Млоцкага «Доказ асноў натуральнага права» (Вільня, 1779), І. Страйноўскага «Навука аб натуральным і палітычным праве, палітычнай эканоміі і праве народаў» (Вільня, 1785) і інш.). Вынікам узаемадзеяння навукі і практыкі стала прыняцце соймам Рэчы Паспалітай у 1791 г. «Закона аб урадзе», вядомага як Канстытуцыя 3 мая, якая з’явілася адной з першых канстытуцый у гісторыі чалавецтва.

Пасля далучэння Беларусі да Расіі Галоўная школа Вялікага княства Літоўскага у 1803 г. была рэарганізавана ва ўніверсітэт, у якім працавалі 34 прафесары і 12 ад’юнктаў. У сваіх лекцыях і навуковых працах вучоныя закраналі гістарычныя і гісторыка-прававыя праблемы, звязаныя з мінулым беларускага народа, аб чым сведчаць кнігі І.Анацэвіча, М.Баброўскага, І.Даніловіча, І.Лявелея, Т.Чацкага, Ю.Ярашэвіча і інш. У апошнія гады існавання з 47 прафесараў 36 былі ўраджэнцамі Беларусі і Літвы. Са сцен універсітэта выйшлі такія вядомыя вучоныя і грамадскія дзеячы як А.Міцкевіч, Ю.Славацкі, Ю.Крашэўскі, І.Даніловіч, І. Дамейка, Т.Зан, Я.Чачот і інш.

Развіццю беларускай гісторыка-прававой навукі садзейнічалі і вучоныя іншых навучальных устаноў, у тым ліку Полацкага езуіцкага калегіума (сярэдня навучальная ўстанова, існуючая з 1580 г.), на базе якой была адчынена ў 1812 г. Полацкая акадэмія – вышэйшая навучальная ўстанова, якой былі нададзены правы універсітэта. Навучанне ў акадэміі фармальна было пазаканфесійным, пазасаслоўным і бясплатным. Акадэмія таксама мела права надаваць навуковыя ступені магістараў вольных навук і філасофіі, дактароў тэалогіі, цывільнага і кананічнага права.

Пасля далучэння Беларусі да Расіі і закрыцця ў 1820 г. Полацкай акадэміі, а затым Віленскага універсітэта навуковыя даследаванні ў сферы права адбываліся ва універсітэтах Пецярбурга, Масквы, Кіева, Варшавы. Многія беларусы пакідалі Айчыну. Шмат хто з іх выехаў у заходнееўрапейскія краіны, іншыя – у Расію, дзе яны атрымлівалі вышэйшую адукацыю і аддана служылі новай радзіме. Некаторыя з іх унеслі значны ўклад у развіццё

расійскай прававой навукі (напрыклад, шырокавядомыя вучоныя ў сферы права У.Д. Спасовіч і Л.І.Петражыцкі), іншыя ж пайшлі па шляху змагання супраць самаўладдзя, Так, адзін з прыхільнікаў рэвалюцыйна-дэмакратычных ідэй Кастусь Каліноўскі, які скончыў юрыдычны факультэт Пецярбургскага ўніверсітэта і атрымаў ступень кандыдата права, стаў кіраўніком нацыянальна-вызваленчага паўстання 1863 года.

На пачатку XIX ст. праблемы права і яго гісторыі даследавалі такія ўраджэнцы Беларусі як І.Даніловіч, Т.Нарбут, Ю.Ярашэвіч, і інш. Уздымалі прававыя пытанні ў сваіх творах знакамітыя літаратары (А.Міцкевіч і Ю.Крашэўскі і інш.). Асаблівая заслуга ў даследаванні прававой гісторыі Беларусі належыць І.Даніловічу, які з верасня 1814 г. пачаў выкладаць у Віленскім універсітэце мясцовае (г.зн.беларуска-літоўскае) права. Ён выявіў і апублікаваў шэраг помнікаў права (напрыклад, у 1826 г. апублікаваў тэкст Судзебніка 1468 г., падрыхтаваў да друку напісаны на беларускай мове Статут Вялікага княства Літоўскага 1529 г., а таксама збор дакументаў «Скарбніца актаў» (Вільня, 1860—1862), у якім змешчаны вытрымкі ці апісанне 2383 актаў па гісторыі дзяржавы і права Беларусі і Літвы. У 1821 г. ён быў запрошаны на працу ў камісію Сперанскага па кадыфікацыі права для падрыхтоўкі Зводу законаў Заходніх губерняў, які меркавалі ўключыць у Звод законаў Расійскай імперыі.

У XIX – пачатку XX ст. пытанні гісторыі дзяржавы і права Беларусі, Літвы і Украіны закраналіся (з вельмі розных навуковых пазіцый) у працах шматлікіх вучоных (А. Каравіцкага, Ю.Ярашэвіча, М.Кастамарава, М.Ф. Уладзімірскага-Буданава, М.П. Дашкевіча, М.В. Доўнар-Запольскага, Р. В. Дземчанкі, М. В. Каяловіча, І. І. Лапо, Ф. І. Леантовіча, М. К. Любаўскага, М. А. Максімейкі, І. А. Маліноўскага, Т. Чацкага, М.М. Ясінскага, Т.Нарбута і інш.). Несумненнай заслугой іх з’яўлялася апублікаванне дакументальна-прававога матэрыялу, на падставе якога і маглі весціся больш аб’ектыўныя навуковыя даследаванні. Фундаментальную крыніцазнаўчую базу для вывучэння гісторыі права Беларусі стваралі такія выданні, як «Беларускі архіў старажытных граматаў» пад рэдакцыяй І. І. Грыгаровіча (ч. 1, 1824); «Зборнік Муханава» (1836); «Акты, якія адносяцца да гісторыі Заходняй Расіі», т. 1—5 (1846—1853); «Акты, выдаваемыя Віленскаю археаграфічнаю камісіяю», т. 1—39 (1865—1915), «Гісторыка-юрыдычныя матэрыялы...», в. 1—32 (Віцебск, 1871—1906); «Акты, якія адносяцца да гісторыі Паўднёвай і Заходняй Расіі...», т. 1—15 (1863—1892); «Русская историческая библиотека», т. 1—39 (1872—1927) і інш.

Узнаўленне беларускай дзяржаўнасці ў пачатку XX ст. прывяло да значнай актывізацыі навуковых даследаванняў у сферы права і канчатковаму афармленню самастойных навук гісторыі Беларусі і гісторыі дзяржавы і права Беларусі. Гэтаму садзейнічалі працы па гісторыі Беларусі такіх навукоўцаў як В.Ю.Ластоўскі, які роўна сто гадоў таму надрукаваў з поглядаў уласна-нацыянальнай гісторыі першую на беларускай мове і для беларусаў кнігу «Кароткая гісторыя Беларусі», М.В.Доўнар-Запольскі, аб’ектыўная і навуковая ацэнка твораў якога, а таксама і публікацыя іх стала магчымай толькі ў наш час (Асновы дзяржаўнасці Беларусі. Мн., 1919; Гісторыя Беларусі. Мн., 1994 і інш.), а таксама першага рэктара Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта У.І.Пічэты і інш.

Менавіта адкрыццё ў 1921 г. БДУ, які складаўся з трох факультэтаў - рабочага, медыцынскага і грамадскіх навук, а ў складзе апошняга функцыяніравала прававое аддзяленне, стала самым важным фактарам развіцця айчынай юрыдычнай навукі. Першымі выкладчыкамі на прававым аддзяленні былі Г.С.Гурвіч (савецкае дзяржаўнае права), В.Н. Дурдзянеўскі (дзяржаўнае права буржуазных краін), М.Б.Кроль (судовая псіхіятрыя), І.Т.Цітоў (судовая медыцына), М.О.Грэдзінгер (грамадзянскае права і працэс), Б.В.Чрэдзін (рымскае права) і інш. У 1925/1926 навучальным годзе на ніве падрыхтоўкі юрыстаў працавала ўжо 12 прафесараў: У.І.Пічэта, С.Я.Вольфсан, А.В.Гарбуноў, М.О. Грэдзінгер, В.Н. Дурдзянеўскі, Я.В.Доўнар-Запольскі, С.Я.Кацэнбоген, Н.Н. Краўчанка, Н.А.Прыляжаяў, В.Н.Перцаў, В.Н.Шыраяў, Б.В.Чрэдзін, а таксама шэраг дацэнтаў і асістэнтаў (А.М.Арцымовіч, Ф.І.Гаўзэ, Н.А.Каноплін і інш.). Значнае месца ў даследаваннях навукоўцаў БДУ займала гісторыя беларускага народа і пачатак гэтаму быў пакладзены працамі яго першага рэктара У.І. Пічэты, які выдаў больш за 130 навуковых прац, прысвечаных гісторыі эканомікі, палітыкі, культуры і права Беларусі. Займаліся пытаннямі

прававой гісторыі Беларусі А.В.Бурдзейка, Дз.І.Даўгяла, В.Д.Дружчыц, Т.І.Забела, К.І. Таўсталес, А.М.Ясінскі і іншыя навукоўцы.

Увогуле ж прававыя навуковыя даследаванні 20–30-х гадоў былі адказам на пытанні, якія ставіла ў той час практыка савецкага дзяржаўнага будаўніцтва. У адчыненым у 1922 г. Інстытуце беларускай культуры была створана камісія па савецкаму будаўніцтву (пераўтвораная потым у прававую секцыю), у якой прымалі актыўны ўдзел і выкладчыкі БДУ. ЦВК і СНК БССР з мэтай атрымання ад навукоўцаў неабходных рэкамендацый даручылі БДУ і Інбелкульту вывучэнне пытанняў дзяржаўна-прававога жыцця рэспублікі. Прыкладам цеснай сувязі навукі і практыкі стала выдадзеная у 1929 г. кніга Н.М. Гуткоўскага “Сістэматычны паказчык (спроба сістэматыкі) заканадаўства Беларускай ССР за 1919-1928 гг.”, у прадмове да якой старшыня ЦВК БССР А.Г. Чарвякоў адзначаў, што гэта праца паклала пачатак сістэматызацыі заканадаўства рэспублікі. Навукоўцаў у гэты перыяд цікавілі разнастайныя пытанні (аб прававых формах узаемаадносін савецкіх рэспублік, прыродзе іх дзяржаўнага саюза, далейшым развіцці галін права, а таксама аб гістарычным развіцці права). Інбелкульту непасрэдна займаўся пытаннямі прававой гісторыі Беларусі і пачаў выданне дзяржаўна-прававых актаў XVI-XVII стагоддзяў, якія ўваходзілі ў склад Літоўскай метрыкі. Так, былі выдадзены тры тамы кнігі “Беларускі архіў” (1927-1930). Адметнай з’явай у сферы прававых даследаванняў з’явіліся “Запіскі аддзела гуманітарных навук. Працы кафедры сучаснага права”- збор артыкулаў па розных галінах юрыдычнай навукі, у тым ліку тэорыі і гісторыі дзяржавы і права, якія выйшлі ў 1929 годзе (М.О. Грэдзінгер, Г.Е. Парэчын, Н.А. Каноплін, В.М. Шыраеў, С. Слупскі, Ф.І. Гаўзэ, Н.М. Гуткоўкі, Е.А. Вішнеўскі, Н.А. Бонч-Асмалоўскі).

Аднак у канцы 20-х гадоў на Беларусі пачалася ідэалагічная кампанія барацьбы з нацыянал-дэмакратызмам, наступствам чаго стала закрыццё навуковай гістарычнай школы У.І. Пічэты, рэпрэсіраванне шэрага вучоных (У.І. Пічэты, Г.Е.Парэчына, Н.М. Гуткоўскага, В.Д. Дружчыца і інш.), а таксама скарачэнне навуковых даследаванняў. Цяжкі ўрон панесла прававая навука Беларусі і ў перыяд Вялікай Айчыннай вайны. У сувязі з гэтым у першыя пасляваенныя гады з-за адсутнасці навуковых кадраў даследаванні па прававых праблемах амаль не праводзіліся.

У жніўні 1944 года пачалося ўзнаўленне дзейнасці Мінскага юрыдычнага інстытута, які ў 1954 г. был пераўтвораны ў юрыдычны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. У гэты ж час ствараецца і кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права, што значна садзейнічала не толькі справе падрыхтоўкі юрыстаў-практыкаў, але і навуковым даследаванням тэарэтычных і гісторыка-прававых пытанняў. У 1958 і 1969 г.г. была выдадзена сумесная калектыўная праца навукоўцаў БДУ і АН БССР у двух частках «Очерки по истории государства и права БССР», а некалькі пазней у 1970-1976 гг. надрукаваны два тамы «Истории государства и права Белорусской ССР» (С.П. Маргунскі, І.І. Пацяружа, В.Н. Арцёмава, Ю.П. Броўка, М.В. Сторажаў, У.І.Семянкоў, У.І. Шабайлаў, Я.А. Юхо і інш.).

У 1978 г выйшла манаграфія Я.А.Юхо “Правовое положение населения Белоруссии в XVI в.”, у 1975-1979 гг.- кніга Круталевіча В.А.”Рождение Белорусской Советской Республики” (у двух частках). Пачалася навуковая распрацоўка гісторыі палітыка-прававой думкі Беларусі (С.Ф.Сокал, С.А.Падокшын і В.Ф.Шалькевіч). Закраналі праблемы дзяржавы і права у сваіх працах беларускія гісторыкі (З.Ю.Капыскі, А.П.Грыцкевіч і інш.), вучоныя РСФСР (М.М.Улашчык, Дз.Л.Пахілевіч і інш.).

Аднак патрэбна адзначыць, што ўвогуле беларуская гістарычная і гісторыка-прававая навука ў савецкі перыяд развівалася даволі слаба і супярэчліва, былі залішне палітызаванымі, многія пытанні разглядаліся з суб’ектыўных пазіцый, гістарычныя падзеі трактаваліся часам адвольна, а некаторыя гістарычныя падзеі, факты і цэлыя пласты гісторыі амаль не вывучаліся (напрыклад, прававая і ваенная гісторыя, нацыянальна-вызваленчы рух, гісторыя царквы, магдэбургскае права і інш.). Акрамя таго, шматлікі гістарычны дакументальна-прававы матэрыял, які часткова быў знішчаны шматлікімі войнамі, або вывезены з тэрыторыі Беларусі, не перадрукоўваўся, у тым ліку амаль не друкаваліся помнікі права Беларусі, якія

з'яўляюцца найбольш дакладнымі і надзейнымі крыніцамі ведаў аб узроўні прававой культуры грамадства, аб палітычным становішчы дзяржавы, яе дзяржаўным ладзе і сацыяльна-эканамічных адносінах, прававым становішчы насельніцтва і інш. Далёка не ўсе архіўныя матэрыялы былі даступнымі даследчыкам. Вынікам гэтага сталі шматлікія прабелы ў гісторыі дзяржавы і права Беларусі, асабліва ў сферы гісторыі заканадаўства, эвалюцыі асобных інстытутаў і галін права (у тым ліку такіх важных як канстытуцыйнае, грамадзянскае, крымінальнае права), узаемаадносін царквы і дзяржавы і г.д. Зусім не закраналася гісторыя вайсковага, прыродаахоўчага, працэсуальнага заканадаўства і інш. Амаль не даследаваліся пытанні гісторыі органаў улады і суда, эвалюцыі асобных прававых інстытутаў, гісторыі правапрымяняльнай дзейнасці, канстытуцыйналізма і парламентарызма.

Мала ўвагі звярталася на такія значны фактар гістарычнага развіцця як нацыянальна-вызваленчы рух на Беларусі, хоць нацыянальныя рухі са складаным характарам іх ідэалогій з'яўляліся важкімі і моцнымі фактарамі ўздзеяння на ход гістарычнага развіцця. Яны нават і зараз аказваюць значны ўплыў на развіццё дзяржаўнасцей і сусветны гістарычны працэс. Амаль не аналізаваўся рэлігійны фактар уздзеяння на грамадскае развіццё, які шмат у чым падобны, а галоўнае - узаемазвязаны і часам цесна пераплецены з нацыянальным фактарам, сведчаннем чаму з'яўляецца ўся сусветная гісторыя. На працягу мінулых стагоддзяў перыядычна, пад уплывам розных фактараў, у тым ліку рэлігійнага, змяняўся менталітэт беларускага народу. Так, адбылася яго рэзкая змена ў той старажытны перыяд, калі на змену паганству на Беларусі прышла хрысціянская рэлігія візантыйскага накірунку. Затым з XIV ст. прымусовым шляхам уводзіцца новы, заходні накірунак хрысціянства - каталіцызм, а з XVI ст. у перыяд Рэфармацыі ўзнікае моцная плынь пратэстантызму. Пасля далучэння Беларусі да Расіі адбываюцца новыя змены ў светапоглядзе беларускага грамадства, а пасля адбыліся значныя змены ў складзе Савецкай дзяржавы з яе актыўнай мэтанакіраванай атэістычнай пазіцыяй. Акрамя таго, нягледзячы на тое, што грамадска-палітычнае і эканамічнае развіццё Беларусі праходзілі не ізалявана, а ў рэчышчы найважнейшых працэсаў, уласцівых усёй еўрапейскай супольнасці народаў (хаця яны мелі пэўныя асаблівасці і адметныя рысы), не даследаваліся пытанні прававога ўзаемадзення еўрапейскіх народаў, у тым ліку праблема ўзаемадзеяння прававой культуры Беларусі з заходнееўрапейскай культурай і шмат іншае. Вынікам гэтага сталі шматлікія прабелы ў гісторыі дзяржавы і права Беларусі,

З набыццём Рэспублікай Беларусь суверэннітэту пачаўся якасна новы этап развіцця беларускай юрыдычнай навукі, які праявіўся ва ўсіх яе галінах і накірунках. У гісторыка-прававой навуцы на змену дагматызму прыйшоў крытычны падыход да створаных міфаў, ідэалагізмаў і схемаў. Беларускія навукоўцы пачалі пераасэнсоўваць уласную гісторыю, выказваць сваё разуменне гістарычных падзеяў, працэсаў і фактаў. У кнігах беларускіх гісторыкаў права (А.Ф.Вішнеўскага, Т.І.Доўнар, В.А.Круталевіча, С.Ф. Сокала, М.У.Сільчанкі, В.А.Шаўкапяс, Я.А.Юхо і інш.) пачалі разглядацца пытанні развіцця дзяржаўнасці і права Беларусі на ўсіх этапах гісторыі з выяўленнем характэрных рысаў, асаблівасцяў і тэндэнцый ў дзяржаўна-прававым будаўніцтве, у развіцці дзяржаўных органаў улады і судовых органаў, становішчы грамадства і інш.

Асабліва заслуга ў развіцці навукі гісторыі дзяржавы і права Беларусі належыць удзельніку Вялікай Айчыннай вайны, доктару юрыдычных навук, прафесару Язэпу (Іосіфу) Аляксандравічу Юхо, які ў 1956 г. стаў выкладчыкам юрыдычнага факультэта. З 1963 г. упершыню на юрыдычным факультэце ён пачаў выкладаць прадмет гісторыі дзяржавы і права Беларусі. У сваіх лекцыях, не баючыся выйсці за межы выкладаемага прадмета (напрыклад, ён актыўна прапагандаваў творчасць Льва Мікалаевіча Таўстога і яго ідэю ад непраціўленні злу насіллем), Я.А.Юхо выказваў і абгрунтоўваў вельмі цікавыя і самастойныя думкі па праблемных пытаннях грамадска-палітычнага жыцця, тэорыі права, айчыннай гісторыі дзяржавы і права, прычым часам такія, што супярэчылі афіцыйным поглядам савецкай навукі. Менавіта гэта служыла падставай для асаблівай зацікаўленасці студэнтаў і заахвочвання іх да навуковых даследаванняў, у тым ліку у сферы айчыннай гісторыі дзяржавы і права.

Навуковыя працы Я.А.Юхо былі прысвечаны самым розным і вельмі актуальным праблемам гісторыі дзяржавы і права Беларусі: паходжанню назвы “Беларусь”, узнікненню беларускай дзяржаўнасці, фарміраванню тэрыторыі Беларусі, помнікам айчыннага права, прававому становішчу насельніцтва, уніям Вялікага княства Літоўскага з Польшчай, уплыву Польшчы і Расіі на гісторыю беларускага народа, гісторыі заканадаўства, прававым поглядам беларускіх мысліцеляў, значэнню і ролі гісторыка-прававой навукі і інш. Так, ім упершыню была выказана думка аб непасрэдным удзеле вялікага беларускага гуманіста і мысліцеля Ф.Скарыны ў падрыхтоўцы знакамітага звода законаў - Статута Вялікага княства Літоўскага 1529 года. Ён выказаў уласныя пазіцыі па праблеме фарміравання тэрыторыі Беларусі, абгрунтаваў тэзіс аб значна больш старажытным паходжанні беларускай дзяржаўнасці, чым было афіцыйна вызначана ў савецкай гістарычнай навуцы, аб пераважна беларускім этнічным характары Вялікага княства Літоўскага, падкрэсліваў мінулыя айчынныя прававыя набыткі, значнасць і прагрэсіўнасць поглядаў шматлікіх беларускіх мысліцеляў, дзяржаўных дзеячоў мінулага перыяду і г.д. Напрыклад, некалькі навуковых прац ён прысвяціў выдатнаму дзеячу нацыянальна-вызваленчага руху XVIII ст. Андрэю Тадэвушу Касцюшку, які пакінуў значны след у палітычным жыцці не толькі шэрагу еўрапейскіх дзяржаў, але і ў Злучаных штатаў Амерыкі, дзе змагаўся за яе незалежнасць.

Прафесарам Я.А.Юхо было апублікавана звыш 200 навуковых прац, у тым ліку некалькі манаграфій і навучальных дапаможнікаў. Яго кніга “Крыніцы беларуска-літоўскага права” (Мінск, 1991) была прысвечана характарыстыцы важнейшых нарматыўных актаў, якія дзейнічалі на працягу стагоддзяў у Беларусі: агульназемскіх, абласных, валасных, гарадскіх грамат, Судзэбніка 1468 г., Статутаў 1529, 1566, 1588 гадоў і інш. На падставе сістэмнага аналізу помнікаў права ён зрабіў вывад аб нацыянальнай адметнасці беларускага права і высокай прававой культуры беларускага народа.

У яго манаграфіі “Гістарыяграфія гісторыі дзяржавы і права феадальнай Беларусі” (Мінск, 1999 г.) характарызуюцца навуковыя працы расійскіх, польскіх, беларускіх вучоных, у якіх разглядаліся, або закраналіся пытанні гісторыі дзяржавы і права Беларусі, а таксама даецца іх крытычная ацэнка. Асабліва ён падвергнуў крытыцы погляды польскіх навукоўцаў аб самастойнасці Беларусі і пераважным уплыве польскага права.

Шэраг кніг Я.А.Юхо (“Кароткі нарыс гісторыі дзяржавы і права Беларусі” (Мінск, 1992), “Гісторыя дзяржавы і права Беларусі” (Мінск, 2000) і інш.) да гэтага часу з’яўляюцца важнейшымі навучальнымі дапаможнікамі для студэнтаў-юрыстаў ВУНУ Рэспублікі Беларусь. Патрэбна падкрэсліць, што прафесар Я.А.Юхо які паважаў і любіў студэнтаў, у сваіх лекцыях, а таксама публікацыях імкнуўся абудзіць у кожным студэнце самастойнасць мыслення, актыўную жыццёвую пазіцыю і любоў да роднай Айчыны. Ён з’яўляўся таленавітым педагогам, які выхаваў не адно пакаленне студэнтаў. Асаблівая заслуга прафесара Я.А.Юхо ў тым, што ён стаў заснавальнікам навуковай гісторыка-прававой школы Беларусі, у межах якой падрыхтаваў каля дзесяці кандыдатаў юрыдычных навук і два дактары юрыдычных навук.

Па ініцыятыве Я.А.Юхо быў перавыдадзены шэраг помнікаў права Беларусі. Пад яго кіраўніцтвам навукоўцы кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права БДУ распрацоўвалі разнастайныя пытанні айчыннай гісторыі. Я.А.Юхо і Т.І.Доўнар прынялі ўдзел у падрыхтоўцы шэрага энцыклапедычных выданняў, у тым ліку яны былі ініцыятарамі і аўтарамі першага на беларускай мове выдання “Юрыдычнага энцыклапедычнага слоўніка” (Мінск, 1989), сааўтарамі і перакладчыкамі энцыклапедычнага выдання “Статут Вялікага княства Літоўскага 1588: Тэксты. Давед.Камент.” (Мінск, 1989), ўдзельнічалі ў падрыхтоўцы выданняў: «Мысліцелі і асветнікі Беларусі: Энцыклапедычны даведнік» (Мн.,1995), “Энцыклапедыі гісторыі Беларусі у 6 т.” (1993-2003), “Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя у 2 т.” (2005-2006), “Белорусская юридическая энциклопедия” (Т.1-2, 2008-2009) і інш.

Навукоўцамі БДУ надавалася значная ўвага пытанням узаемадзеяння і каардынацыі навуковых даследаванняў з іншымі навучальнымі і навуковымі ўстановамі, з акадэмічнай навукай. Напрыклад, сумесна з Інстытутам дзяржавы і права НАН Беларусі распрацоўваўся

шэраг навуковых тэм («Канстытуцыйныя асновы фарміравання сацыяльнай прававой дзяржавы ў Рэспубліцы Беларусь» і інш.). У межах узаемадзення з вышэйшымі навучальнымі ўстановамі Беларусі былі надрукаваны кнігі: Доўнар Т.І. “Краткий очерк истории государства и права Беларуси” (Минск: ИСЗ, 1997), “Помнікі права Беларусі феадальнага перыяду” (Минск: ИСЗ, 2001). Вынікам узаемадзеяння з навукоўцамі Акадэміі МУС Рэспублікі Беларусь сталі сумесныя публікацыі шэрага вучэбных дапаможнікаў: Вішнеўскі А. Ф., Юхо Я. А. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі ў дакументах і матэрыялах. (Минск, 1998, 2003); Довнар Т.И., Шелкопляс В.А. Государство и право Беларуси в XIV- XVI вв.” (Минск, 1993); Довнар Т.И., Вишневский А.Ф. История государства и права Беларуси. 1917-1996 гг.” (Минск, 1997), якія былі ўкаранены ў вучэбны працэс. У Акадэміі кіравання пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь быў выдадзены вучэбны дапаможнік (Довнар Т.И. Юрашевич Н.М. История государства и права Беларуси (Минск, 2005), які і зараз выкарыстоўваецца ў вучэбным працэсе. Сумесна з усімі айчыннымі правазнаўцамі адбывалася абмеркаванне праблем гісторыка-прававой навукі на круглых сталах, сумесных канферэнцыях, узаемнае рэцэнзіраванне манаграфій і вучэбных дапаможнікаў і г.д., у тым ліку абмен вопытам з замежнымі навукоўцамі на сумесных міжнародных канферэнцыях.

Непасрэдна выкладчыкамі кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права былі падрыхтаваны шматлікія навуковыя артыкулы, манаграфіі і вучэбныя дапаможнікі. Так, Голубева Л.Л. выдала манаграфію “Наследственное право феодальной Беларуси: по законодательству Великого княжества Литовского” (Минск, 2002); Абрамовіч А.М., Доўнар Т.І., Сатолін У.М., Юхо Я.А. апублікавалі вучэбны дапаможнік “Дагаворы і граматы як крыніцы беларускага феадальнага права” (Минск, 2000); Доўнар Т.І., Доўнар Ю.П., Голубева Л.Л. – вучэбны дапаможнік “Гісторыя палітычнай і прававой думкі Беларусі XVI-XVIII стст.” (Минск, 2004); Доўнар Т.І. – “Вучэбна-метадычны комплекс па гісторыі дзяржавы і права Беларусі» ў двух частках (2002, 2005), Тыповую вучэбную праграму для ВНУ (2007), вучэбны дапаможнік “Гісторыя дзяржавы і права Беларусі” (Минск, 2007) і інш.

Доўнар Т.І. прымала ўдзел у падрыхтоўцы калектыўных прац па сучасных прававых праблемах, у тым ліку калектыўнай манаграфіі “На пути к правовому государству: совершенствование правовой сферы” (Минск, 2004), вучэбных дапаможнікаў і падручнікаў па сучаснаму крымінальнаму праву - “Крымінальнае права Беларусі (закон, злачынства, адказнасць)” (Минск, 1997); “Уголовное право. Общая часть: Учебник / Под ред. В.М.Хомича” (Минск, 2002) і інш.

У манаграфіях Т.І. Доўнар «Грамадзянскае права феадальнай Беларусі XV-XVI стст.» (Минск, 1997), «Развіццё асноўных інстытутаў грамадзянскага і крымінальнага права Беларусі ў XV-XVI стст.» (Минск, 2000) раскрываюцца этапы, характэрныя рысы і тэндэнцыі ў развіцці права Беларусі XIV-XVI стст., асаблівасці кадыфікацыі заканадаўства ў XVI ст. і развіцця грамадзянскага права (рэчавага, абавязцельнага, залоговага, спадчыннага і інш.), падкрэсліваецца адметнасць прававой гісторыі і прававой культуры Беларусі і іх узаемасувязь з агульнаеўрапейскім працэсам эвалюцыі права. На падставе аналізу заканадаўства і дакументальна-прававога матэрыялу XIV-XVII стагоддзяў былі выяўлены важнейшыя этапы ў развіцці феадальнага права Беларусі, паказаны асаблівасці прававой рэформы і кадыфікацыі заканадаўства ў XVI ст. Асобныя навуковыя працы былі прысвечаны гісторыі беларускага парламентарызму, выяўленню адметнасці айчыннага права, станоўчых і негатыўных тэндэнцый на важнейшых этапах развіцця беларускай дзяржаўнасці, а таксама гісторыі айчыннага канстытуцыяналізму (Доўнар Т.І. Гісторыя канстытуцыйнага права Беларусі феадальнага перыяду (па статутах 1529, 1566. 1588 гг.)” (Минск, 2000).

Працягваючы справу папярэднікаў, Доўнар Т.І. займаецца актуалізацыяй праблемных пытанняў гісторыка-прававой навукі, аб чым сведчаць назвы навуковых артыкулаў, апублікаваных у апошнія гады: Прынцыпы справядлівасці і законнасці ў старажытным беларускім заканадаўстве // Законность и правопорядок, 2008. № 1. С.57-61; Одроз прогресивних идеја белоруских мислилаца у заканаціма Велике литвинске кнежевине // Политичка Ревіја. 2007. № 1. С.383-405; Крыніцы права Беларусі перыяду Вялікага княства Літоўскага // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Я.Купалы. – Серыя 4. –

Правазнаўства. 2008. - № 1. С.29-32; Праблемы прававых крыніц Беларусі перыяду Вялікага княства Літоўскага // Сацыяльна-эканамічныя і прававыя даследаванні. 2008. № 2. - С.86-103; Утварэнне беларускай савецкай дзяржавы // Юстыцыя Беларусі. 2008. № 1. С.72-74; Знакаміты помнік права Беларусі // Судовы веснік. 2008. № 4. С.77; Характэрныя рысы і асаблівасці прававога развіцця Беларусі на важнейшых гістарычных этапах // Веснік БДУ. Серыя 111. 2009. № 1. С.112-122; Белорусская государственность и историко-правовая наука // «Беларусь-Китай»: Сборник научных трудов. Выпуск 5. Государство и право. 2009. С.7-44; Историко-правовая наука Беларуси: проблемы и перспективы // Право и демократия: сб. науч. тр. Вып. 20. / редкол.: В.Н.Бибило (гл.ред.) [и др.]. Минск: БГУ, 2009. С. 5 – 31; Уз'яднанне Заходняй Беларусі з Беларускай ССР // Юстыцыя Беларусі, 2009. № 8. С.74-77; Канстытуцыйная накіраванасць першага зводу законаў Беларусі / Статут ВКЛ 1529 года – падмурак развіцця беларускай дзяржаўнасці і канстытуцыяналізму (да 480-годдзя прыняцця). /зб. навук. арт. Мінск: РІВШ, 2009. С.3-14 і інш. Мэтай гэтых публікацый з'яўлялася таксама акцэнтацыя ўвагі студэнтаў, выкладчыкаў, навукоўцаў і ўсіх тых, хто цікавіцца гісторыяй Беларусі, на самабытнасць беларускага народа і яго значныя мінулыя дасягненні ў сферы прававой культуры, а таксама ліквідацыя пэўных прабелаў у айчынай прававой гісторыі.

На сучасным этапе, калі ўсведамленне свайго ўласнага гістарычнага шляху стала ядром новай канцэпцыі ідэалогіі беларускай дзяржаўнасці, навукоўцамі кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права БДУ працягваецца даследаванне такіх актуальных і праблемных пытанняў гісторыка-прававой навукі як паэтапнае развіццё беларускай дзяржаўнасці, месца і роля савецкага перыяду ў развіцці дзяржавы і права Беларусі, эвалюцыя палітыка-прававых інстытутаў і заканадаўства, гісторыя беларускага канстытуцыяналізму, гістарычнае развіццё самакіравання як спецыфічнага спалучэння мясцовых і агульнадзяржаўных інтарэсаў, уклад беларускіх мысліцеляў у развіццё айчынай прававой думкі і шмат іншае. Далейшыя даследаванні ў сферы гісторыі айчыннага права на падставе навуковай аб'ектыўнасці і непрадузятасці дапамогуць не толькі развіццю прававой навукі, але і самой беларускай дзяржаўнасці, а пераемна ўспрынятыя ўніверсітэцкія традыцыі (высокі выкладчыцкі прафесіяналізм, спалучэнне выкладчыцкай і навуковай дзейнасці, дэмакратызмам адносінаў і дух сяброўства), што былі прывіты папярэднімі пакаленнямі выкладчыкаў, будуць садзейнічаць далейшым дасягненням у вучэбна-педагагічнай і навуковай дзейнасці.

атрэбна адзначыць, што нацыянальна-дзяржаўны падыход, пры якім вывучэнне гісторыі ўласнага народа з'яўляецца прыярытэтным накірункам навуковых даследаванняў, а даследаванне прававой спадчыны - важнейшай задачай гісторыка-прававой навукі, асабліва стаў актуальным у канцы ХХ ст., калі Беларусь стала на шлях пабудовы суверэннай прававой дзяржавы. Галоўнай падставай развіцця аб'ектыўнай нацыянальнай гісторыі стала заканадаўчае замацаванне ў дзеючай Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь факта існавання беларускага этнаса і беларускай дзяржаўнасці як суб'ектаў сусветнай гісторыі.

Тым больш, што ў іншых краінах (асабліва ў суседніх, чыя гісторыя непасрэдна звязана з гісторыяй Беларусі) даследаванні праводзяцца значна актыўней, аб чым сведчаць навуковыя публікацыі, абароненыя дысертацыі і інш.

У межах сфарміраванай гісторыка-прававой навуковай школы, пачынальнікам якой быў прафесар Юхо Я.А., займаюся падрыхтоўкай навуковых кадраў. Мною былі падрыхтаваны чатыры кандыдаты юрыдычных навук. Зараз ажыццяўляю кіраўніцтва дактарантам, трыма аспірантамі і некалькімі спашукальнікамі. З'яўляюся членам двух спецыялізаваных Саветаў па абароне доктарскіх і кандыдацкіх дысертацый, у адным з якіх

займаю пасаду намесніка старшыні Савета. Вучоным Сакратаром Вучонага Савета юрыдычнага факультэта БДУ, На працягу некалькіх гадоў з'яўлялася з'яўлялася членам Вучонага Савета Інстытута дзяржавы і права НАН Беларусі, членам экспертнага Савета Беларускага рэспубліканскага фонда навуковых фундаментальных даследаванняў НАН Беларусі, а таксама членам рэдакцыйных саветаў шэрага часопісаў ("Юстыцыя Беларусі", "Веснік Інстытута сучасных ведаў", «Новая эканоміка», "Иппокрена", "Беларускі гістарычны часопіс", "Законность и правопорядок" і інш.).

На працягу мінулых гадоў прыняла ўдзел у працы звыш 40 навуковых, навукова-практычных рэспубліканскіх і міжнародных канферэнцыяй, круглых сталах, дзе выступала з дакладамі па актуальных праблемах гісторыі дзяржавы і права Беларусі. Толькі у 2008 г. выступіла з дакладамі: «Статут 1588 года – істотны этап у развіцці нацыянальнага права» на рэсп. навук.-практ.канф. «Белорусская государственность и развитие национальной правовой системы» (Мінск, 12 чэрвеня 2008); «Гістарычная пераемнасць у развіцці беларускай дзяржаўнасці» на навук.-практ. канф. "Беларусь на пути прогресса: инновационная экономика, управление, право» (Мінск: Ін-тут кіравання і прадпрым. (18 красавіка 2008); "Міжнароднае ўзаемадзеянне ў сферы права перыяду Вялікага княства Літоўскага" на міжнар. навук.-практ. канф. «Национальная государственность и европейские интеграционные процессы» (Мінск, 12-13 мая 2008 г.); «Міжнароднае ўзаемадзеянне ў сферы права перыяду Вялікага княства Літоўскага" на міжнар. навук. канф. "Национальная государственность и европейские интеграционные процессы»; «Рэфармаванне судовай улады у ВКЛ» на міжнар. навук. круглым сталае "Прававыя і палітычныя інстытуты Польскай Кароны і Вялікага княства Літоўскага: узаемадзеянне і ўзаемаўплывы (Мінск, 9-11 кастрычніка 2008); "Да пытання ўзнікнення беларускай дзяржаўнасці і яе назвы" на міжнар. навук.-практыч.канф "Национальная государственность и европейские интеграционные процессы (Мінск 10-11 кастрычніка 2008 г.); «Першая Канстытуцыя БССР (да 90-годдзя прыняцця» на круглым сталае, прысвечаным угодкам Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь (13 сакавіка 2008). У 2009 г. зрабіла даклад «Гістарычная пераемнасць у развіцці беларускай дзяржаўнасці» на міждун. науч.-практ. канф. «Беларусь на пути прогресса: инновационная экономика, управление, право» (Мінск: Част. Ін-т упр. і прадпр., чэрвень, 2009 г.), "Прадмет "Гісторыя дзяржавы і права Беларусі" і яго пазнавальна-выхаваўчае значэнне" на міжнар.навук.-практ.канф. "Проблемы формирования правовой культуры молодежи на современном этапе» (Віцебск, 24-25 красавіка 2009); «Беларуская дзяржаўнасць: асноўныя этапы і праблемы гістарычнага развіцця" на рэсп.навук.-практ.канф. прысвечанай 90-годдзю органаў юстыцыі Рэспублікі Беларусь (Мінск, 2009) і інш.

Асобным кірункам навуковай дзейнасці з'яўляецца кіраўніцтва студэнцкай навуковай дзейнасцю. На працягу апошніх гадоў кірую студэнцкім навуковым гуртком па гісторыі дзяржавы і права Беларусі, секцыяй на штогодняй студэнцкай навуковай канферэнцыі юрыдычнага факультэта, удзельнічаю ў аркамітэтах канферэнцый і інш. Штогод шэраг студэнтаў, якія ўдзельнічаюць у працы студэнцкіх навуковых канферэнцый у Рэспубліцы Беларусь і за яе межамі, узнагароджваюцца ганаровымі граматамі, тэзісы іх дакладаў публікуюцца.

Увогуле ўся творчая, навуковая спадчына доктара юрыдычных навук, прафесара Юхо Я.А. будзе яшчэ доўга ўплываць на развіццё гісторыка-прававой навукі Беларусі і службыць прыкладам служэння навуцы, праву і нашай Айчыне.

Усе гэтыя гістарычныя працэсы і тэндэнцыі патрабуюць належнай увагі навукоўцаў.

некаторыя з якіх, нягледзячы на публікацыі апошніх гадоў, застаюцца і зараз. Асабліва гэта тычыцца праблемных пытанняў паэтапнага развіцця гісторыка-прававой навукі,

У сувязі гэтым патрэбна сказаць яшчэ аб адной праблеме (і асаблівасці) беларускай гісторыі, якая адгукваецца да гэтага часу - назве беларускага народу, якая змянялася на працягу стагоддзяў. Адносна гэтага існуе і праблема непаразумення з некаторымі літоўскімі даследчыкамі, якія на падставе назвы ("Вялікае княства Літоўскае", "Літва") і іншых абставін схільны прыпісваць сабе гісторыю гэтай дзяржавы. У гэтым ім "дапамагаюць" кнігі замежных гісторыкаў права, якія апошнія дзесяцігоддзе актыўна перавыдаюцца ў нас (напрыклад, Аннерс Э. История европейского права. М., 1994) і ў якіх гаворыцца аб гісторыі так званага "літоўскага" права, або аб "Літоўскіх Статутах", што ніяк не атаесамляецца з гісторыяй Беларусі.